

सुरेखा आणि मिहिर रोजच्यापेक्षा लवकर उठले.

आई-वडिलांची मदत न घेता पटपट आवरू लागले. शाळेत जाण्याची गडबड करू लागले. आईने विचारले, 'काय ग सुरेखा, आज काय एवढी घाई ?'

सुरेखा म्हणाली, 'आज माझ्या 'जीवन शिक्षण प्राथमिक शाळेचा' वाढदिवस आहे. आज आम्हांला खाऊ देणार आहेत. आम्ही कालच आमचा वर्ग स्वच्छ केला आहे. वर्गाच्या स्वच्छतेची आणि सजावटीची स्पर्धा आहे. माझी शाळा मला खूप आवडते.'

बाबा म्हणाले, 'मिहिर, आमच्या वेळी नव्हतं बुवा असं काही'. मिहिर म्हणाला, 'अहो बाबा, माझ्या वाढदिवसासारखाच शाळेचाही वाढदिवस. माझी शाळा खेळात, वेगवेगळ्या स्पर्धामध्येही सर्वप्रथम असते. आमच्या शाळेत वक्तृत्व स्पर्धा होतात. खेळांच्या स्पर्धा घेतात. बाबा, प्रकल्प पूर्ण करणे, सहलींना जाणे, स्नेहसंमेलनात भाग घेणे या गोष्टी मी आवडीने करतो.'

सांगा पाहू

- (१) तुमच्या गावातील शाळेची स्थापना केव्हा झाली आहे ?
- (२) तुम्ही तुमच्या शाळेचा स्थापनादिन कसा साजरा करता ?
- (३) शाळेतील कोणत्या गोष्टी तुम्हांला आवडतात ?

माहीत आहे का तुम्हांला ?

आपल्या देशात खूप पूर्वी विद्यार्थी शिक्षकांच्या घरी शिक्षण घेण्यासाठी जात असत. काही वर्षे ते तेथे राहून शिक्षण घेत असत. नंतरच्या काळात गावांमध्ये एक शिक्षक आणि विविध वयोगटांतील विद्यार्थी एकत्र येत असत. शिक्षक त्यांना शिकवत असत. विद्यार्थी जमिनीवर अक्षरे, आकडे गिरवत असत. या काळात मुलींच्या शिक्षणाची व्यवस्था दुर्मीळ होती. इंग्रजांनी सध्याची शाळापद्धत आणल्यावर महात्मा फुले आणि क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले यांनी मुलींच्या शिक्षणास पुण्यातून सुरुवात केली.

शाळेतील बदल : पूर्वी गावागावांमध्ये शाळा भरायच्या. एखाद्या मोठ्या वडाखाली किंवा सावली देणाऱ्या जागी विद्यार्थी जमायचे. एकच शिक्षक वेगवेगळ्या वयोगटांतील विद्यार्थ्यांना शिकवायचे. यात पाढे, बेरीज, वजाबाकी, अक्षरओळख, हिशोब यांचा समावेश असायचा. इंग्रज भारतात आल्यावर त्यांनी आजची शाळापद्धत सुरू केली. प्रगती करायची असेल, तर शिक्षणाला पर्याय नाही, हे आपल्याकडील लोकांच्या लक्षात आले. लोक स्वतःहून पुढाकार घेऊन मुलांना शाळेत पाठवू लागले. यातूनच आजच्या शाळा तयार झाल्या.

करून पहा

शाळा आणि शिक्षण यांविषयी महान कार्य केलेल्या पुढील व्यक्तींची माहिती शिक्षक आणि पालक यांच्याकडून मिळवा.

महात्मा जोतीराव फुले

सावित्रीबाई फुले

महाराजा सयाजीराव गायकवाड

राजर्षी शाहू महाराज

पंडिता रमाबाई

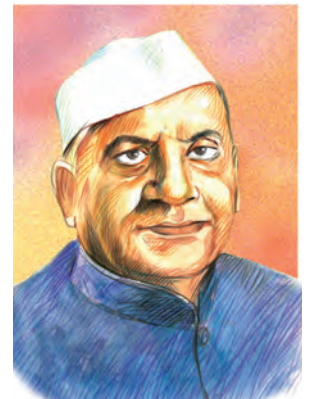
महर्षी धोंडो केशव कर्वे

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कर्मवीर भाऊराव पाटील

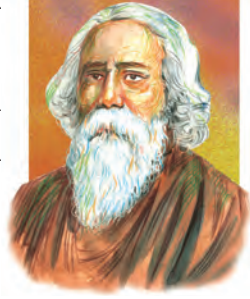

डॉ. पंजाबराव देशमुख

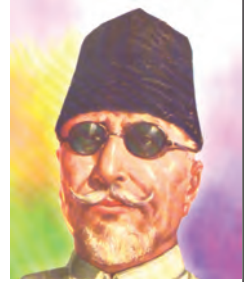
माहीत आहे का तुम्हांला ?

- सावित्रीबाई फुलेंच्या शाळेतील मुलींची वार्षिक परीक्षा झाली, तेव्हा ती बघायला उत्सुकतेने अनेक लोक जमले होते. पहिल्या क्रमांकाच्या मुलीला बक्षीस दिले जात असता ती म्हणाली, “मला बक्षिसे नकोत, मला शाळेसाठी ग्रंथालय हवे.” ही मुलगी रात्री उशिरापर्यंत घरी अभ्यास करायची. जोतीराव-सावित्रीबाईंनी शाळेतील मुलामुलींना शेती व तंत्रशिक्षण देण्याची व्यवस्था केली होती.
- ‘जन-गण-मन’ हे राष्ट्रगीत गुरुदेव रवींद्रनाथ टागोरांनी रचले आहे. त्यांनी बंगालमध्ये बोलपूर येथे एक शाळा सुरू केली. हिरवीगार झाडे, रंगीबेरंगी फुले, किलबिलणारे पक्षी, निळे आकाश अशा परिसरात ही शाळा भरायची. या शाळेचे नाव ‘शांती-निकेतन’. मुलांना ती शाळा फार आवडायची. तेथील वातावरण कसे शांत ! गडबड, गोंधळ नाही. मोटारींचा आवाज नाही. टांग्यांचा खडखडाट नाही. अशी ही शाळा झाडाखाली भरायची. या शाळेत गायला, नाचायला शिकवायचे. हस्तकला व हस्तव्यवसाय शिकवायचे. मुले स्वतःच नाटके बसवायची. गाणी रवींद्रनाथ टागोर गायची, नाचायची आणि त्याबरोबर नवनवे विषयही शिकायची. या शाळेत बाहेरच्या देशांतूनही मुले शिकायला यायची. टागोरांना १९१३ मध्ये नोबल पारितोषिक मिळाले. या पारितोषिकाची रक्कम त्यांनी आपल्या शाळेला दिली.

महात्मा गांधी

- महात्मा गांधी यांचे शिक्षणविषयक विचार महत्त्वाचे आहेत. त्यांच्या शिक्षणविचारात श्रमसंस्कार, स्वतः प्रयोग करून शिकणे अशा गोष्टींवर भर होता.
- मौलाना आझाद हे स्वतंत्र भारताचे पहिले शिक्षणमंत्री होते. त्यांनी ‘विद्यापीठ शिक्षण आयोग’ व ‘माध्यमिक शिक्षण आयोग’ यांची नियुक्ती केली. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या स्थापनेतही त्यांची महत्त्वाची भूमिका होती. विज्ञान आणि तंत्रज्ञान यांचा समावेश अभ्यासक्रमात झाला पाहिजे असे त्यांचे ठाम मत होते. ११ नोव्हेंबर हा त्यांचा जन्मदिवस देशभर ‘राष्ट्रीय शिक्षण दिन’ म्हणून साजरा केला जातो.

मौलाना आझाद

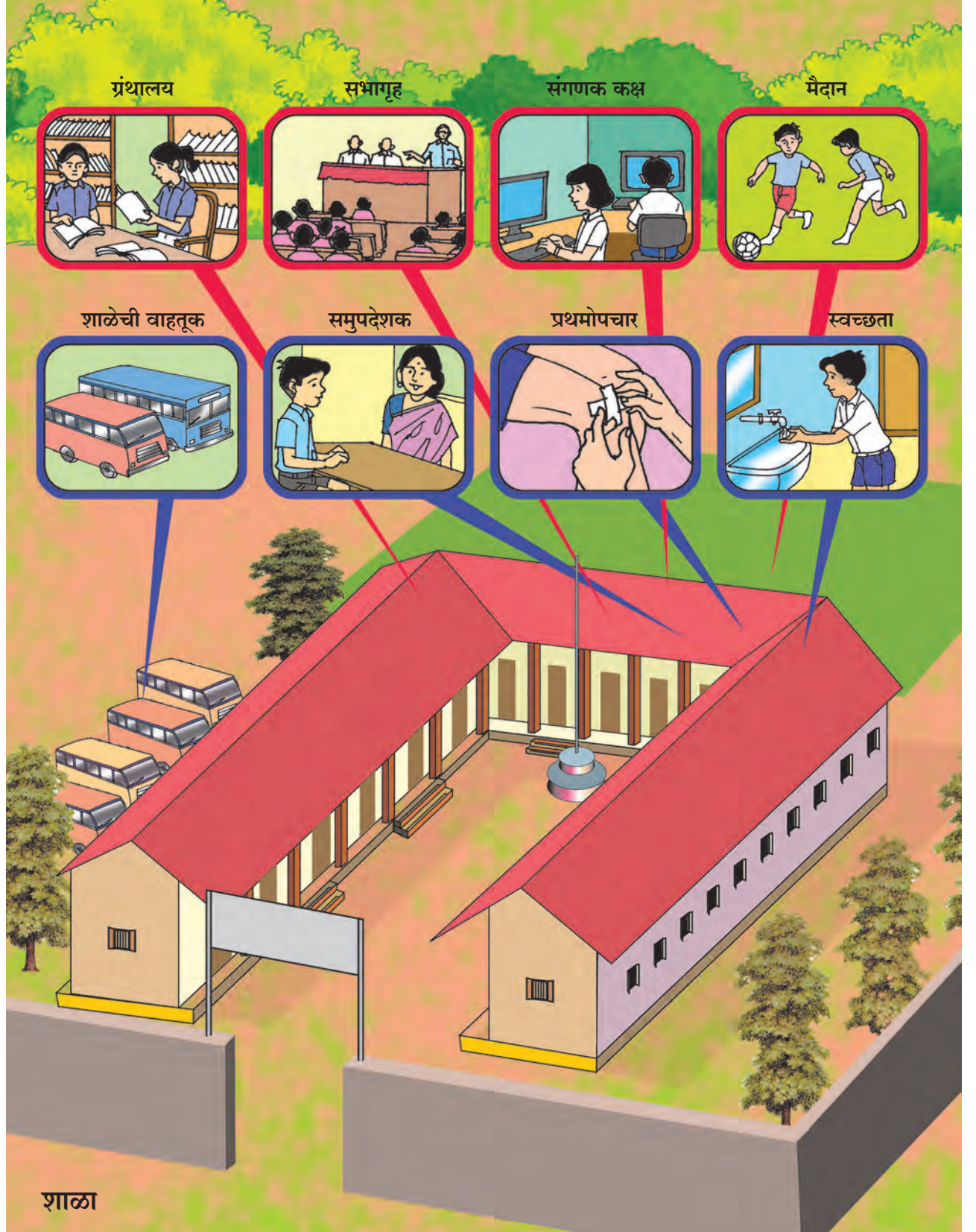

सांगा पाहू

- शाळेच्या मैदानावर कोणते खेळ खेळले जातात ?
- शाळेची स्वच्छता कशी ठेवली जाते ?
- त्यात तुम्ही कोणती मदत करता ?
- शाळेतील कोणकोणत्या उपक्रमांत तुम्ही भाग घेता ?
- शाळेत तुम्ही कसे येता ?

शाळेत आपण नवनवीन गोष्टी शिकतो. कविता आणि गाणी म्हणतो. चित्रे काढतो. शाळेत आपल्याला खेळायलाही मिळते. खो-खो, कबड्डी, लेजीम यांसारखे खेळ शाळेत खेळायला मिळतात. आपण शाळेत नियमितपणे जायला हवे. शाळेत वेळेवर जाण्यामुळे आपल्याला वक्तशीरपणाची सवय लागते.

आपली स्वच्छता कशी राखावी, हेही आपण शाळेत शिकतो. सार्वजनिक स्वच्छतेचे महत्त्वही शाळेमुळे समजते. वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छतेमुळे आपले आरोग्य चांगले राहण्यास मदत होते.

हे नेहमी लक्षात ठेवा

काही शाळांमध्ये प्रत्येक वर्गातील २-३ विद्यार्थी आळीपाळीने रोज शाळा सुटल्यावर आपल्या वर्गातील कचरा काढतात. वर्ग स्वच्छ करतात. त्यामुळे त्यांना श्रमदानाची सवय लागते. शाळेबद्दल, वर्गाबद्दल आपुलकी निर्माण होते. तुमच्या शाळेत अशी व्यवस्था आहे का ? नसल्यास वर्गाची स्वच्छता करण्यासाठी महिनाभराचे वेळापत्रक तयार करा. सर्व विद्यार्थ्यांना त्यात सहभागी करा. स्वच्छ वर्गासाठी फिरती ढाल किंवा प्रोत्साहनपर प्रशस्तिपत्रक देता येईल.

सांगा पाहू

- पाण्याच्या टाकीजवळ गर्दी व गडबड का झाली आहे ?
- शाळेतील सुविधांचा वापर करताना कोणते नियम पाळावेत ?
- शाळेतील शिस्तीच्या नियमांचा वापर आपण आणखी कोठे करू शकतो ?

पाण्याच्या टाकीजवळ गर्दी

आपणा सर्वांना शाळा आवडते.

शाळेत वाचनालय, मैदान, संगणक कक्ष इत्यादी सुविधा असतात. आपण त्यांचा वापर करतो. या सुविधांचा लाभ सर्वांना घेता आला पाहिजे. त्या वापरताना आपण सर्वांनी नियमांचे पालन करावे. सुविधांच्या वापरासाठी रांगेत उभे राहावे. वाचनालयातील पुस्तके वेळेत परत करावीत. पुस्तकांची पाने फाडू नयेत व ती खराब करू नयेत. वर्गातील बाक व भिंती स्वच्छ ठेवाव्यात. खेळ संपताच खेळाचे साहित्य जागच्या जागी ठेवावे.

सांगा पाहू

- मित्र-मैत्रिणींमध्ये वाद का निर्माण होतात ?
- वाद शांततेने मिटवण्यासाठी तुम्ही काय कराल ?
- ज्यांच्याबरोबर वाद झाला आहे, त्यांच्याशी वाद मिटल्यानंतर कसे वागल ?
- वाद सोडवण्यास शिक्षकांची मदत घ्याल का ?

काही मुलामुलींमध्ये वाद होत आहे, त्यात शिक्षक हस्तक्षेप करत आहेत.

आपल्या मित्र-मैत्रिणींबरोबर आपले वाद होऊ शकतात, परंतु ते समजुतीने व शांततेच्या मार्गाने सोडवले पाहिजेत. वादांतील सर्वांना आपले म्हणणे सांगण्याची संधी असावी. वादात कोणालाही शारीरिक इजा करू नये. वाद मिटले नाहीत, तर शिक्षकांची मदत घ्यावी. शांततेने वाद मिटवण्याची सवय उपयुक्त असते. या सवयीमुळे आपल्याला समूहजीवनातील प्रश्न समजुतीने सोडवता येतात. समूहजीवनातील प्रश्न शांततेच्या मार्गाने सोडवले, तर आपल्या अनेक समस्या दूर होतात.

सांगा पाहू

तुमच्या आजूबाजूला शाळेत न जाणारी मुले आहेत का ? ती शाळेत का जात नाहीत.

प्रत्येक मुलामुलीला शाळेत जाण्याची संधी मिळाली पाहिजे. शाळा सर्वांसाठी असते. शाळेमुळे आपल्याला इतरांबरोबर मिळून-मिसळून राहण्याची सवय होते. विविध लोकांशी आपला परिचय वाढतो. आपण समाजाचा भाग आहोत, याची जाणीव शाळेत होते.

माहीत आहे का तुम्हांला ?

१४ वर्षे वयाखालील मुलामुलींना कारखाने, खाणी किंवा इतर धोकादायक ठिकाणी कामावर ठेवण्यास बंदी आहे. २००६ साली शोषणाविरुद्धचा हक्क अधिक व्यापक करत सर्वप्रकारची बालमजुरी हा कायद्याने गुन्हा ठरवण्यात आला आहे.

आपण काय शिकलो

- * वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छतेमुळे आपले आरोग्य चांगले राहते.
- * आपणा सर्वांना शाळा आवडते.
- * समूहजीवनातील आपले प्रश्न व वाद समजुतीने व शांततेच्या मार्गाने सोडवले पाहिजेत.
- * प्रत्येक मुलामुलीला शाळेत जाण्याची संधी मिळाली पाहिजे.

स्वाध्याय

(अ) खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- (१) शाळेत कोणते खेळ खेळायला मिळतात ?
- (२) शाळेत कोणत्या सुविधा असतात ?
- (३) वाद कोणत्या मार्गाने सोडवले पाहिजेत ?

(आ) रिकाम्या जागी योग्य शब्द लिहा.

- (१) शाळेत वेळेवर जाण्यामुळे आपल्याला ची सवय लागते.
- (२) वाचनालयातील वेळेत परत करावीत.
- (३) प्रत्येक मुलामुलीला शाळेत जाण्याची मिळाली पाहिजे.

(इ) योग्य वाक्यांपुढे ✓ असे आणि अयोग्य वाक्यापुढे × असे चिन्ह करा.

- (१) पुस्तकाची पाने फाडू नयेत.
- (२) खेळ संपताच खेळाचे साहित्य जागच्या जागी ठेवू नये.
- (३) शाळा सर्वांसाठी असते.

उपक्रम

- (१) शाळेतील पिण्याच्या पाण्याच्या जुन्या व नव्या सुविधा यांबाबत वर्गात चर्चा घडवून आणा.
- (२) आपली शाळा आदर्श शाळा व्हावी, यासाठी तुम्ही एकत्रितपणे कोणते प्रयत्न कराल ? त्याविषयीचा एक छोटा कृति-कार्यक्रम तयार करा.
- (३) तुम्हांला दुसऱ्या एखाद्या शाळेला भेट देण्याची संधी मिळाल्यास, तुमच्या शाळेची व त्या शाळेची तुलना करा.
- (४) तुमच्या शाळेतील कार्यक्रमांमध्ये भेटीदाखल पुष्पगुच्छ देण्याऐवजी रोप भेट द्या. इतरांनाही तसे करण्यास तयार करा.
- (५) आपल्या परिसरातील दुसऱ्या शाळेतील शिक्षकांची मुलाखत घेऊन तेथील वेगळ्या उपक्रमांची नोंद करा.
- (६) शाळाविषयक गाणी एकत्र करा.
उदा., ही आवडते मज मनापासूनी शाळा । लाविते लळा ही जसा माऊली बाळा ।

